

Отримано: 10 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: kozlovskayadv@meta.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-56-59

Козловська Д. В. Стилетворча роль топопоетонімів у текстах романів Лариси Денисенко. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 56–59.

УДК 811.161.2'372.21

Козловська Дар'я Валеріївна,
кандидат філологічних наук
Донецький національний університет імені Василя Стуса

СТИЛЕТВОРЧА РОЛЬ ТОПОПОЕТОНИМІВ У ТЕКСТАХ РОМАНІВ ЛАРИСИ ДЕНИСЕНКО

У статті здійснено аналіз різноманітних виявів стилетворчої ролі топопоетонімів у текстах романів Лариси Денисенко. З'ясовано специфічність послуговування авторкою топопоетонімами як мовними одиницями, що мають призначення просторового фактора художнього тексту. Доведено, що топопоетоніми слугують маркерами ідіостилу письменниці, постають зв'язними елементами сюжету, а також є засобом характеризування персонажів через додаткові стилістичні нашарування. Описано приклади реалізації стилетворчої ролі топопоетонімів під час репрезентування географічних об'єктів як персонажів шляхом метонімізації, персоніфікування місць через надання їм властивостей істоти. Установлено, що завдяки смислому навантаженню топопоетонімів реалізується їхній прагматичний потенціал декодування авторської концепції.

Ключові слова: топопоетонім, просторовий фактор, стилістичні нашарування, смислове навантаження, стилетворча роль.

Daria Kozlovska,
PhD in Linguistics
Vasyl' Stus Donetsk National University

STYLE-FORMING ROLE OF TOPOPOETONYMS IN TEXTS OF LARYSA DENYSENKO'S NOVELS

Modern linguistic studios demonstrate growing of research interest in the aspects of stylistics, in particular, traditionally for the writers' language creativity. Literary-art text as an object of versatile linguistic and stylistic analysis is a welcome material for the study of linguistic units which are actualized in this text, performing a stylistic role. Studying the peculiarities of functioning of different language levels' units, researcher uncovers the connection of the text with the author's worldview, decodes the meanings embedded in the tokens which are subject to linguistic and stylistic analysis. The article analyzes various manifestations of style-forming role of topoetonyms in texts of Larisa Denysenko's novels. Specificity of the author's use of topoetonyms as linguistic units with the purpose of spatial factor of literary-art text has been clarified. Topoetonyms serve as markers of the writer's idiosyncrasy, cohesive plot elements, and also act as a means of personages' characterization through additional stylistic stratifications. The illustrations of realization of topoetonyms' stylistic role in representation of geographical objects as characters through metonymization, personification of places by giving them the properties of being are described. It's established that due to topoetonyms' semantic loading, their pragmatic potential of decoding the author's concept is realized.

Key words: topoetonym, spatial factor, stylistic stratifications, semantic load, style-forming function.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні студії демонструють посилення дослідницького інтересу до аспектів стилістики, зокрема традиційно до мовотворчості письменників. Художній текст як об'єкт різнобічного лінгвістичного аналізу постає благодатним матеріалом для дослідження мовних одиниць, які актуалізуються в цьому тексті, виконуючи стилетворчу роль. Вивчаючи особливості функціонування одиниць різних рівнів мови, дослідник через текст розкриває авторське світосприйняття, декодує смисли, закладені в лексеми, що підлягають лінгвістичному аналізу. Важливість стилістичного аспекту структурних одиниць мови актуалізує необхідність його вивчення. Дослідження функціонування будь-якої аналізованої мовної одиниці не може обійтися без опису стилістичних особливостей, виявлення специфіки використання її в мовленні.

На лексичному рівні система образів художнього тексту на тлі загальноживаної нейтральної лексики вибудовується «св'язю емоційно-експресивної лексики, різних видів синонімів, антонімів, омонімів, фразеологізмів; використанням зі стилістичною метою історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних елементів» [5, с. 251]. Емоційно-стилістичний аспект є різновидом стилістичної функції досліджуваної у статті одиниці – поетоніма. Його виражальні можливості сприяють пробудженню в читача певних емоцій, почуттів, асоціацій тощо [2, с. 213].

За Л. І. Мацько, для зручності стилістичного аналізу мови художнього тексту можна використовувати його часопросторові ознаки, за якими відшукуються, умовно виокремлюються й групуються мовні одиниці, що вказують на часопростір тексту [5, с. 251]. Зокрема, топопоетоніми, стилетворчу роль яких запропоновано розглянути, мають призначення просторового фактора художнього тексту – локалізують місце дії, створюють геопросторову домінують тексту. Вони допомагають побудувати логічний сюжет і розкрити зміст твору. Особливостями топопоетонімів є стилістична маркованість, смислова навантаженість, здатність відтінювати основний зміст оповіді. Топопоетоніми в ракурсі слугування засобом стилетворення досліджують Н. М. Бербер, Н. М. Бияк, С. В. Боева, Т. І. Крупеньова, О. Ф. Немировська, І. В. Хлистул, Г. В. Шотова-Ніколенко та ін.

Завданням дослідження є віднаходження у текстах і класифікація топопоетонімів із метою визначення їхнього стилетворчого потенціалу. **Матеріал** статті – романи Лариси Денисенко «Кавовий присмак кориці» та «Сарабанда банди Сари».

Виклад основного матеріалу. Топопоетоніми постають невід'ємною складовою ідіостилу Лариси Денисенко, характеризувальними елементами не тільки місця дії твору, а й життєпису персонажів, їхніх занять, звичок, уподобань. Специфічність послуговування топопоетонімами авторкою полягає в демонструванні їхньої здатності змінювати основне при-

значення (донесення інформації стосовно локального аспекту життя персонажів твору – місцезнаходження, переміщення у просторі тощо), реалізуючи інші грані їхніх можливостей, що виражено в характеризованні персонажів, підкресленні рис їхніх характерів, показуванні особливостей поведінки, передачі внутрішнього стану.

У тексті роману Лариси Денисенко «Кавовий присмак кориці» зафіксовано 44 топопоетоніми (95 слововживань), а саме: 12 суверенопоетоніми (23): *Німеччина* (1), *ПАР* (1), *Південно-Африканська Республіка* (1), *Радянський Союз* (3), *Російська Федерація* (2), *Росія* (2), *Сербія* (1), *США* (1), *Україна* (3), *Франція* (6), *Швеція* (1), *Югославія* (1); 2 районопоетоніми (2): *Тернопільщина* (1), *Чернігівщина* (1); 1 континентопоетонім (7): *Африка* (7); 3 регіонопоетоніми (4): *Ельзас* (1), *Сибір* (1), *Східна Європа* (2); 23 астіопоетоніми (54): *Амстердам* (1), *Афіни* (1), *Берлін* (1), *Варшава* (1), *Дурбан* (3), *Йоганесбург* (1), *Київ* (6), *Москва* (6), *Одеса* (2), *Париж* (8), *Пітер* (1), *Полтава* (3), *Прага* (7), *Сайгон* (1), *Самара* (1), *Сараєво* (1), *світловодськи* (1), *світлогорськи* (1), *світлоозерськи* (1), *Світлоріченськ* (1), *Страсбург* (4), *Франкфурт* (1), *Чернігів* (1); 1 кварталопоетонім (2): *Поділ* (2); 1 комопоетонім (1): *Архангельське* (1); 1 океанопоетонім (2): *Індійський океан* (2).

У тексті роману Лариси Денисенко «Сарабанда банди Сарі» зафіксовано 55 топопоетоніми (93 слововживання), а саме: 13 суверенопоетоніми (26): *Англія* (1), *Ізраїль* (1), *Італія* (1), *Мексика* (7), *Молдова* (1), *НДР* (1), *Німеччина* (3), *Росія* (1), *Сінгапур* (4), *США* (3), *Таїланд* (1), *Франція* (1), *Чеська республіка* (1); 1 районопоетонім (2): *Крим* (2); 1 континентопоетонім (1): *Австралія* (1); 3 регіонопоетоніми (3): *Антарктика* (1), *Арктика* (1), *Західна Європа* (1); 1 едітопоетонім (1): *Карпати* (1); 1 інсулопоетонім (1): (острів) *Захащений Негнучкими Людьми та Гнучкими Вербами* (1); 29 астіопоетоніми (52): *Афіни* (1), *Бердичів* (2), *Берлін* (3), *Больцано* (1), *Вашингтон* (1), *Великий Новгород* (1), *Ег-Морт* (1), *Епінал* (1), *Женева* (1), *Ієрусалим* (3), *Київ* (1), *Ленінград* (1), *Леннеберга* (3), *Лондон* (1), *Мадрид* (1), *Москва* (2), *Нью-Йорк* (1), *Осло* (1), *Потсдам* (2), *Поцдам* (1), *Прага* (4), *Рим* (1), *Сант-Марі-де-ла-мер* (3), *Таганрог* (1), *Твін Пікс* (1), *Тернопіль* (10), *Флоренція* (1), *Форт-Уорт* (1), *Хайфа* (1); 1 дендропоетонім (2): *Сан-Сусі* (2); 4 пелагопоетоніми (4): *Карське (море)* (1), *море Лаптевих* (1), *Східно-Сибірське (море)* (1), *Чорне море* (1); 1 потамопоетонім (1): *Дніпро* (1).

Стилетворча роль топопоетоніми у текстах Лариси Денисенко засвідчується особливостями їхнього вживання. Топопоетоніми реалізують різнопланові виражальні можливості у таких виявах:

1. Називаючи місця перебування героїв твору, залежно від контексту містять додаткові стилістичні нашарування: а) передають снобізм протагоністки та її почуття власної вищості («...це чого, летіти Люфтганзою через **Франкфурт**... Тому я мала визначитися на місці. Або – **Прага**, або – **Берлін**. У деяких людей не буває такого вишуканого вибору» [9, с. 105]); б) показують сповнення героїні нехиттю, вишукуванням негативу всюди («Мене чекало місце у **Страсбурзі**. Я не була прихильницею германоподібної **Франції**, але нічого не урадиш. Час вирушати. **Ельзас**» [9, с. 52]; «Не можу сказати, що **Південно-Африканська Республіка**... зустріла мене люб'язно. По-перше, в мене вкрали фотоапарат. Ще в аеропорту **Йоганесбурга**» [9, с. 43]); в) беруть участь у розкритті сутності історій зустрічей головної героїні з коханцями: 1) відбивають прагматичне використання партнерами одне одного («...П'єр міг зупинитися в мене, коли прибував до **Страсбурга**, а я могла залишитися в нього, коли навідувалася до **Парижа**. Що ж до П'єра, то він завжди підкреслював те, що є людиною практичною й ошадною, а житло у **Франції** недешево. Ми ж швенділи до **Парижа** та **Страсбурга** часто» [9, с. 71]); 2) підтверджують випадковість зустрічей у різних місцях земної кулі («Я знала **Зорана** з дитинства, ми разом грали в теніс, звісно, що я те робила в лавах юніорської збірної **Радянського Союзу**, а він – за **Югославію**. У **Дурбані** ми так само здибалися на корті» [9, с. 47]); 3) підкреслюють негласну згоду перебувати у різних місцях за відсутності особливого бажання бачитися («Ясна річ, що він не кликав мене до себе, в **Москву**, тільки цього йому й бракувало. Його влаштувало, що я перебуваю у **Франції**...» [9, с. 131]).

2. Указуючи на місця майбутнього перебування персонажів, супроводжують оповідь не простими планами, а моделюванням майбутнього. Зокрема, постають у фантазіях юного піаніста, які згодом починають втілюватися в життя: «...«видатний український діяч **Еміль Полонський**» – лауреат (перша премія) Міжнародного конкурсу піаністів імені **Бузони (Больцано, 2008)**, лауреат (друга премія...) Міжнародного конкурсу піаністів імені **А. Рубініштейна (Ізраїль, 2009)**; ... (**Епінал, 2011**); ... (**Москва, 2012**), ... (**Афіни, 2014**), ... (**Форт-Уорт, США, 2015**); ...найкращому піаністові **Всесвіту (2015, Вашингтон, США)**; ... (2020... **Лондон**); ... (2021, **Женева**)» [10, с. 66–67].

3. Висвітлюючи факти біографії, вказуючи на місця походження персонажів, несуть як однозначну інформацію, так і перебільшену або асоціативно навантажену: «Знаний, мабуть, зад, на всю **Чернігівщину**» [9, с. 154]; «Місце народження – бананово-лимонний **Сінгапур**... А в нашому холодильнику – ніяких бананів, жодного лимона, миша повісилася... «А йому їх вистачало. Бо він жив в бананово-лимонному **Сінгапурі**, там дивне ставлення до грошей...»» [10, с. 137]; ««...От ти народилася і кілька років мешкала в **Німеччині**, діставши на все життя насичення німецьким духом...»» [10, с. 154–155].

4. Перебирають на себе характеристики персонажів, наприклад, героїні, яка є такою само загадковою й далекою для героя, як і Чорний континент: «Всюди я писав, що сумую за нею... невпевнено питаю, чи думає вона про мене, що робить і з ким зустрічається, і яка вона є, **загадкова Африка**» [9, с. 54]; «А ти ж у нас хто? Видатний виконавець і композитор... якнайкраще представив державу в **далекій Африці**» [9, с. 65].

5. Беруть участь в ознайомленні читачів із заняттям персонажа, інтерес якого до життя мешканців морів та океанів утілюється в написанні журнальних статей: «Цей дельфін плаває всіма океанами від **Арктики** до **Антарктики**... Загалом, касатка ігнорує лише **Чорне море** та **море Лаптевих**, натомість її можна помітити в таких арктичних морях, як **Карське** та **Східно-Сибірське**» [10, с. 82].

6. Репрезентують місця, пам'ять про які зберігають привезені протагоністом численні сувеніри: «З **Сант-Марі-де-ла-мер** я привіз ляльку-циганочку. *Сару ла Калі*» [10, с. 36]; «...я вбрав її в шовкові хустини, які придбав в **Ег-Морті**...» [10, с. 37]; «Там, де раніше стояла скульптура, яку я привіз з **Осло**» [10, с. 70].

7. Використовуються у приказках і віршиках головного героя, навіяних йому захопленням географією: «Якби знати, якби знати – не поїхали б в **Карпати**, – гигикнув я» [10, с. 146]; «**Еміль** – злий марид, звіздуй у **Мадрид**...» [10, с. 52].

8. У складі субстантивних словосполучень вказують на місце походження як персонажа («**Міліонер з Бердичева** має намір створити власну політичну партію» [10, с. 87]), так і зооперсонажа (««А як там **Ланс**?...»... «...спарувалися з елітною сукою з **Пітера**»» [9, с. 127]).

9. Називаючи далекі країни, реалізують авторські рішення: а) щодо констатації самостійної переоцінки цінностей головним героєм за неможливості порадитися з нареченою через її перебування в зоні недосяжності у віддаленій від цивілізації місцевості: «Слухай, що там з народом, який твоїми молитвами запротороно до **Мексика**? Ні в кого не працюють мобілки» [10, с. 162]; «*Мої (Сарузя, Віруся та Денюся) дійсно в Мексиці без зв'язку... щоб сприйняття тамтешньої дійсності не зіпсували сторонні цивілізації... Жити, дихати виключно Мексикою*» [10, с. 176]; б) щодо натяку на не дуже терпиме ставлення до представників сексуальних меншин у нашій країні: «*А я таких бачив у Таїланді. Один з них, в малиновому мереживі, пір'ях та лелітках батькові на коліна вперся*» [10, с. 64].

10. Допмагають читачеві відчутти різницю між двома статусами героїні – «шикарною панною» у дитинстві та «швачкою собачого одягу» в теперішньому: «*Неподалік Берлін, її інколи там туди дозволяли найжджати... Парк Сан-Сусі, о, цей парк Сан-Сусі. Я бавилася там у шикарну панну*» [10, с. 139].

11. Викликають мимовільне порівняння регіонів у культурно-цивілізаційному вимірі: «*Вона турботливо питається, чи знаю я щось про гендерну політику та жахливе становище жінок у Східній Європі*» [9, с. 86]; «*...гідних чоловіків не вистачає... Про це треба писати, а не про... прикре становище новій зі Східної Європи тощо*» [9, с. 106–107]; «*...розповідає Сві про зміни клімату в країнах Західної Європи і вплив цього процесу на шкіру...*» [10, с. 152].

12. Називаючи закордонні країни, звідки привезено речі, фігурують в прямій інформації («*У кутку лежить широкий матрац кольору пряженого молока, насправді це – ліжко, батько привіз його зі Швеції, якісна продукція мережі «ІКЕА»*» [9, с. 93]) або опосередковано характеризують ставлення персонажів одне до одного, зокрема іронічно передають жіноче захоплення чоловіком, що порівнюється з радістю жінки від придбання нових речей: «*Інтонія, з якою вона говорила, була неповторною, таким голосом вона сповіщала лише про нові кофтини, куплені на розпродажу в Німеччині (три однакові, різного кольору, але за ціною однієї), та про П'єра*» [9, с. 71–72].

13. Символізують місце, яке згадують, коли йдеться про географію, у зв'язку із загальним інтересом до нього через віддаленість та екзотичність: «*«До географічки!» «...Що ти вже накоїв, що ти їй зробив? На глобусі намалював зайвий континент чи стер Австралію?»*» [10, с. 180].

14. Додають тексту гумористичності: а) входячи до складу сталої сполуки: «*Мені стало весело, в мене народилася шалена думка, я торкнулася шибби, вирішила полоскотати живота трудязі, «зателєбенькала», як кажуть в Одесі, пальчиками по шклу...*» [9, с. 136]; б) беручи участь у грі слів: «*У мене батько військовий, полковник. Його брат, майор, називав його через це місто «поц з Поцдама». Військові жарти*» [10, с. 139].

15. Узагальнюють образ місця на карті, зокрема створюючи навколо нього ореол чарівності, первозданності, що перегукується з постійним прагненням героя пізнавати щось нове, змінами в його поглядах і поведінці, набуттям гнучкості у спілкуванні з оточуючими: «*...Ми на острові. Аааааов, хтось знає, як це зветься?.. Я би назвав цей острів Захащений Негнучкими Людьми та Гнучкими Вербами. Він невеличкий, кілометрів з десять... Десь біля підшлункової залози Дніпра*» [10, с. 126].

Топопоетоніми текстів романів Лариси Денисенко в усіх описаних виявах формують ідіостиль авторки. Особливо яскраво стилетворча роль топопоетонімів реалізується у випадках, коли вони репрезентують місце на карті як персонажів. Київ, Прага, Москва, Париж у текстах є неоднозначними завдяки розкриттю як позитивних боків їхньої сутності, так і негативних, які, у свою чергу, не заважають зачаровуватися індивідуальністю й неповторністю цих міст. Зокрема, поряд із непривабливими картинками буднів Києва у тексті присутнє захоплення його дивовижністю («*...лягати в метро – типова картина для Києва в години пік...*» [9, с. 81]; «*Київ – це дивовижне місто... Змішуючись із... механічним галасом, співали пташки... Таке поєднання звуків можливе лише в Києві, ранковий дует сучасного та вічного*» [9, с. 224]), поряд із завороженням Прагою – адекватне усвідомлення небажаних життєвих реалій («*Це так банально звучить – казкова Прага, але вона все одно – казкова... Прага, що причаровує запахом волі... відпочивай та зізнавайся в любові до цього міста, але пильнуй... тому що кишенькові крадії тут напрочуд управні...*» [9, с. 106]). Суперечливе враження справляє й Москва, яка віднімає сили та водночас задовольняє різноманітні потреби («*Москва почала втомлювати мене, хоча я люблю такі міста. Справжні мегалопіси... Півдня я могла проводити в московських кнгарнях... Півночі я могла тусуватися в клубах, в елітних, у небезпечних, у тасмних*» [9, с. 141]). Париж навіює поетичний настрій – навіть небо над ним одухотворене («*У Парижі дощ. Небо плаче, і плювати йому на те, що своїм сумним виглядом псує настрої багатьом людям*» [9, с. 72]).

Берлін, Ієрусалим, Нью-Йорк персоніфіковано завдяки особливому сприйняттю берлінського сміху, ієрусалимського повітря, специфічності районів і мешканців Нью-Йорка («*Мама в Берліні сміялася спеціальним берлінським сміхом, або це просто моє дитяче сприйняття мами та Берліну*» [10, с. 139]; «*Святе повітря Ієрусалиму. Батько його спеціально набрав у колбу, він ним дуже дорожить*» [10, с. 71]; «*Ще в майже такому самому пальті не в дуже затишному районі Нью-Йорка я уздрів колись величезного негра з тростинкою*» [10, с. 96]).

За допомогою порівнювання Тернополя з вигаданим містечком *Твін Пікс* із однойменного серіалу обіграється зникнення жінок із життя чоловіка через їхнє небажання зв'язувати з ним життя («*Єва поїхала до мами в Тернопіль і досі не поверталася. Єдине, що ми дізналися, то це те, що в Тернополі Євиної мами ніколи не було*» [10, с. 80–81]; «*...закохався в Мар'яну... яка наступного дня відбула в Тернопіль у відрядження і дотепер не повернулася... «Тернопіль – це як Твін Пікс...»*» [10, с. 81]).

Проаналізувавши топопоетоніми як стилетворчі компоненти текстів романів Лариси Денисенко, ми дійшли висновків. Здатність топопоетонімії творити географічний простір тексту дозволяє авторці вибудувати своєрідну художню систему, базовану на власній поетонімії географії. Топопоетоніми у студійованих текстах відіграють значну роль у формуванні ідіостилу письменниці, реалізуючи свої функціонально-стилістичні можливості в різних виявах. Вибудовуючи геопросторову домінанту тексту, вони також постають засобом характеризування персонажів через додаткові стилістичні нашарування. Іноді топопоетоніми представлено не просто географічними об'єктами, а персонажами творів завдяки прийому метонімізації, персоніфікуванню місця через надання йому властивостей істоти, передачі атмосфері місця, що впливає на внутрішній стан персонажа. Завдяки словому навантаженню топопоетонімів як важливих елементів у системі стилетворчих засобів тексту реалізується їхній прагматичний потенціал декодування авторської концепції.

Перспективами дослідження визначасмо аналізування стилетворчої ролі поетонімів у текстах сучасної української жіночої романістики.

Література:

1. Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 112–125.
2. Карпенко Ю. О. *Літературна ономастика* : збірник статей. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.
3. Козловська Д. В. Текстотвірна функція топоетонімів романів Ірен Роздобудько та Галини Вдовиченко. *Записки з ономастики*. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2017. Вип. 20. С. 136–148.
4. Пономарів О. Д. *Стилїстика сучасної української мови* : підручник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
5. *Стилїстика української мови* : підручник. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. / за ред. Л. І. Мацько. К. : Вища школа, 2003. 462 с.
6. Торчинський М. М. *Структура онімного простору української мови* : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.
7. Торчинський М. М. *Структура онімного простору української мови. Частина II. Функціонування власних назв* : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2009. 394 с.
8. Шотова-Ніколенко Г. В. Топоніми як засіб творення і зміни часопростору в художньому творі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27) 2017. С. 331–334.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

9. Денисенко Л. В. *Кавовий присмак кориці* : роман. Київ : Нора-Друк, 2011. 240 с.
10. Денисенко Л. В. *Сарабанда банди Сари* : роман. Київ : Нора-Друк, 2008. 240 с.